

Un panorama de la cultura de la Postguerra a Mataró*

JAUME VELLVEHÍ I ALTIMIRA

GRUP D'HISTÒRIA DEL CASAL DE MATARÓ

Parlar de la cultura durant la Postguerra és complex i, probablement, massa ampli¹. S'ha de parlar de contextos, de cultura oficial, de lleure, d'entitats i de persones, o de seguidisme i de resistència. Per això el títol de la conferència és el d'*Un panorama de la cultura de la Postguerra*, perquè com que no podem parlar de tot ni en profunditat, sempre hi podrà haver una nova ocasió que ho tracti diferent o per àmbits concrets.

Festa Major 1939 (Fotograma del film conservat al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró)

* Aquest text correspon a la conferència de mateix títol pronunciada el 13 de gener de 2020 a Mataró en el marc del Cicle d'Història d'Òmnium: La Postguerra.

¹ Aquesta conferència, a banda dels treballs propis i d'alguns estudis sectorials, és deutora del treball de la Margarida Colomer (2013). *La Postguerra a Mataró 1939-1952*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, on dedicà una part de l'estudi a la cultura i que és la primera síntesi que s'ha fet sobre aquest tema.

El període que tractarem anirà des de l'ocupació feixista de Mataró el 1939 fins al 1950, moment que el règim ja s'haurà assentat i començaran altres dinàmiques. Aquesta dècada però té dues etapes lleugerament diferenciades, que tenen el 1945, amb l'acabament de la Segona Guerra Mundial, com a punt d'inflexió. La primera etapa podríem definir-la com la de la lluita per la supervivència i la segona com la de la recerca de l'escletxa.

1. Cultura de supervivència (1939-1945)

Ja hem vist en les conferències precedents quina era la situació que es vivia a Mataró i arreu aquests primers anys: els judicis sumaríssims, la por i la misèria. La repressió sistematitzada deixà una ciutat culturalment gris, plúmbia, com a tot el país, de parades militars i funcions religioses d'enaltiment al nou règim adreçades a la construcció de la comunitat imaginada del franquisme, parafrasejant el concepte d'Anderson². Una ciutat en què l'autocensura i la por presidiran les escasses escletxes que el nou règim pugui deixar.

S'havia de construir la imatge de la nova ciutat com a espai de representació del

² ANDERSON, Benedict (2005). *Comunitats imaginades. Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. València: Afers - Universitat de València.

nou règim. Un escenari per a exposar la ideologia i forjar la vida entorn dels nous valors que havien d'esborrar els de la República. Per això calien herois, lemes, imatges, estètica, monuments, representacions simbòliques, o l'apropiació al servei de la ideologia imperant de figures literàries com Verdaguer, per exemple, o de festivitats i tradicions com Sant Jordi o la Festa Major.

Munument als Caídos por Dios y por España a la Plaça de les Tereses

I, justament, aquesta construcció de la ciutat, de l'espai públic, és el factor que empenyerà, ben aviat, a buscar espais alternatius a l'imaginari en construcció que, reprenent la tradició arrelada abans del 36 trobarà en l'excursionisme i la muntanya en general aquest espai de llibertat. Però d'això ja en parlarem més endavant.

1.1 La ciutat imaginada

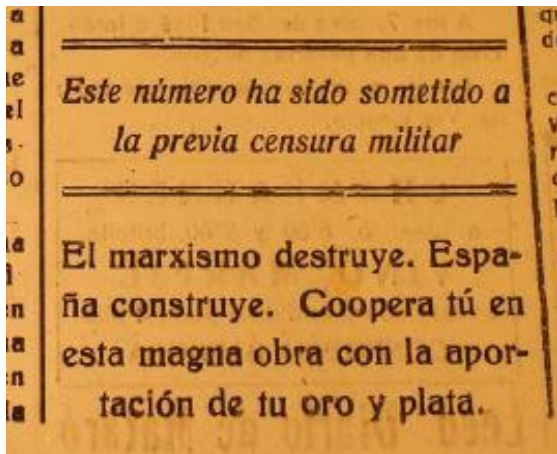
El 27 de gener de 1939 l'exercit franquista entra a Mataró. El primer de febrer es reuneix la Comissió Gestora de l'ajuntament i entre altres coses ja es considera necessari disposar d'una publicació que actués de portaveu governatiu i de la informació general que es considerés. I per a tirar-la endavant es

plantejà d'encarregar-ho als antics editors del *Diari de Mataró* i del *Pensament Marià*. El primer número sortiria tres dies després, el 4 de febrer (Costa, 2013: 232). A banda de disposar de les persones adequades per a editar el diari el que es pretenia, també, era incorporar-les al sistema, més ben dit, dotar el sistema del prestigi que podien tenir aquelles persones. Però, com veurem, el que es produirà serà una lluita pel control del diari entre els falangistes que volien un òrgan d'expressió propi i de manipulació ideològica, i aquells redactors dels periòdics d'abans de la guerra de caràcter conservador que volien un diari d'informació ciutadana, lògicament des de la seva visió dretana. I això tindrà diferents episodis depenent de la força i la influència de Falange en cada moment.

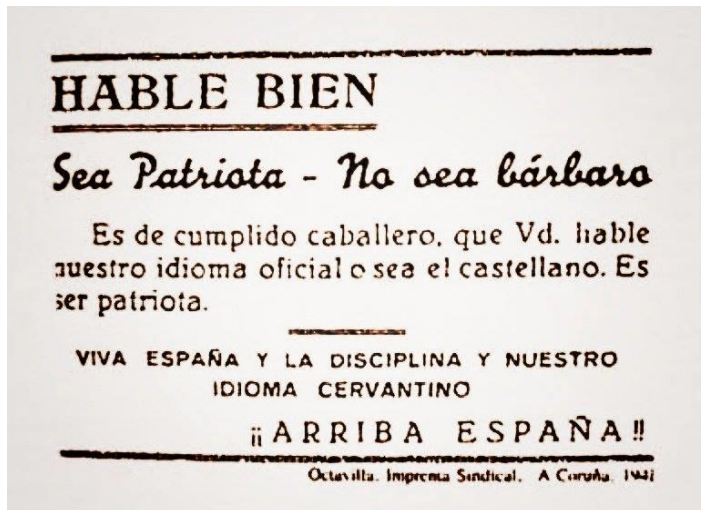
Però no n'hi havia prou amb la repressió, el control de la informació i la propaganda ideològica, per esborrar la memòria de la República. S'havia de construir l'espai públic d'acord als nous valors.

Per això es construiran a tot arreu monuments per a honorar els morts del bàndol triomfador amb la idea de la mort com una crida de Déu que suposa l'ascens de l'esperit etern tot remarcant la noció de gesta heroica, triomfal i lloable.

La funció dels monuments serà l'evocació i la memòria dels màrtirs heroics tot legitimant l'adveniment al poder de Franco i, alhora, serà un potent mitjà propagandístic i de recordatori de qui ha vençut i de manteniment de la por en els vençuts.

A dalt: anunci en el diari Mataró del 16 de març 1939. A baix: full volant del 1941

I com que l'espai públic és el lloc de trobada de la col·lectivitat i de creació d'identitat, en molts casos no es tractarà només de la simple instal·lació d'un monument sinó que es transformarà urbanísticament l'espai públic a fi de potenciar «la cohesió i l'adhesió dels ciutadans a la realitat ideològica que encarnen aquestes obres» (Xandri 2016: 40) construint consciència històrica i memòria col·lectiva del triomf que donava pas a una nova era.

I aquest és el cas a Mataró. D'entrada, el 5 d'abril la Junta Gestora decideix enderrocar el monument als liberals morts en defensa de la ciutat durant les guerres carlines erigit el 1891 a la Rambla, ja que

més enllà del pes del seu simbolisme era una imatge referent que feia ombra. I es decideix construir un monument als *Caidos por Diós y por España* en l'espai que havia ocupat el convent de les Tereses destruït el 1936. Per la Festa Major d'aquell mateix 1939, es col·locà la primera pedra.

Malgrat que no es pot parlar d'un estil propi, es van imposar normes per a la construcció de monuments, que havien de seguir una supervisió des dels òrgans superiors amb la idea d'unitat d'estil per evitar divergències i en la línia dels valors de Falange³. Els models habituals eren una creu damunt d'un pedestal, un obelisc o un monòlit. Com diu Xandri (2016: 40) es tractava d'una escultura militaritzant amb la voluntat de modelar formes virils i fredes. S'eviten les formes corbes i sinuoses per evitar caure en el "refinament", ja que els valors estètics i ideològics que es vol transmetre són la fortalesa, la tenacitat, la duresa i la masculinitat, que havien de governar.

Uns monuments que es «caracteritzen per la rectitud, l'angulositat i la verticalitat. Formes ascendents, cossos rectangulars, obeliscs i figures hieràtiques i frontals».

Finalment es construí la Plaza de los Caidos por Diós i por España amb el monument que fou adjudicat Emilio Colom i Comerma el 1945. El format del monument era innovador i s'allunyava dels cànons habituals i de l'obelisc i la creu. Es tractava d'un grup escultòric sobre un pedestal amb una figura masculina fent la salutació feixista, d'estil esquemàtic, sobri, sense detallisme.

³ Vg. Xandri 2016.

Portada del diari Mataró dedicada a la visita de Franco el 1942 en el decurs de la qual s'inaugurà la reconstrucció de la creu de terme

Amb aquesta plaça al centre de la ciutat la presència del símbol referent oferia l'espai idoni per a les commemoracions d'enaltiment del règim i entrava a formar part de la quotidianitat de la vida dels mataronins. Unes commemoracions concebudes com a deute amb el passat però també com a construcció d'identitat. La commemoració buscava generar una esperança col·lectiva socialment constituïda, un elogi històric i identitari premeditat.

La creu llatina com a símbol religiós era inevitable que aparegués arreu en una instrumentalització del fet religiós i del vincle amb Déu com a propis del règim. Per això l'altra línia de construcció de l'espai s'adreça a la reconstrucció de temples com, per exemple la basílica de Santa Maria incendiada el 1936, i la

restitució de la imatgeria sacra desapareguda.

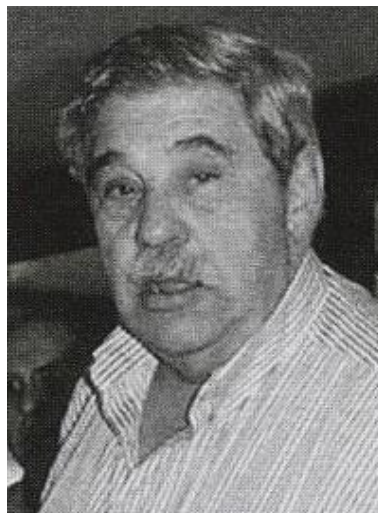
L'apropiació de l'espai religiós en la fusió església-règim quedava ben clara als mataronins amb la inscripció de la façana de la parròquia de Santa Maria amb el lema «José Antonio Primo de Rivera. ¡Presente!» al costat d'una creu i d'un símbol feixista.

Un altre element en la creació de l'imaginari de l'espai de la ciutat serà la reconstrucció de la Creu de terme del segle XVI, destruïda el 1936, que es restitueix al seu lloc el 1942 aprofitant l'estada del general Franco a Mataró, que va esdevenir un dels grans actes de reafirmament i catarsi franquista d'aquests anys.

La presència de la simbologia a l'espai públic també la veiem, per exemple, en l'emblema de la División Littorio, que va ocupar Mataró el 27 de gener i que va romandre a la façana de l'Ajuntament durant forces anys.

Una altra de les primeres accions és la de canviar els noms dels carrers, per exemple el carrer d'Argentona passa a dir-se Calvo Sotelo; el carrer de Cuba, General Mola; el carrer Ibran, Legión Condor; el Prat de la Riba, Primera Bandera de la Falange de Catalunya; la Rambla, Rambla José Antonio o la part alta de la Riera, Rambla Generalísimo Franco. El règim feixista suplía la carència de referents culturals per a configurar l'imaginari dels carrers amb les gestes els noms dels nous herois militars.

Les Santes d'aquell any pretenien donar un alè de normalitat que no hi havia. Processons i desfilades militars i para-

Francesc Rossetti, Lluís Terricabres i Joaquim Casas

militars prendran tot el protagonisme en els actes festius i en les celebracions oficials.

La construcció de l'imaginari i de l'espai es reforçava brutalment amb la repressió premeditada. Recordava Jaume Lladó (2017: 77) que «El convent de les caputxines era petit per encabir-hi la gent empresonada que ja no cabia a la presó mateixa», i que «En els primers temps, era un espectacle diari veure baixar muralla de Sant Llorenç avall, camí de la caserna, homes encadenats escortats per la Guàrdia Civil».

No hi havia llibertat de moviment i per a desplaçar-se fora de la ciutat era necessari un salconduit que havia de ser especial per anar a zones frontereres. Inicialment, es va tancar la frontera però després s'obrí per als membres del règim i col·laboradors.

Algunes de les persones que es movien en la cultura abans de la guerra s'havien exiliat, com l'escriptor i periodista Julià Gual i Masoller (Mataró, 1905 — Perpinyà, 1964), membre d'ERC, col·laborador del *Diari de Mataró* i director de *Llibertat*. En el

seu exili a Prada col·laborà estretament amb Pompeu Fabra i Pau Casals. Altres foren sotmesos a processos sumaríssims. Tres casos diferents com a exemple:

Francesc Rossetti i Sánchez (Mataró, 1892 - Malgrat de Mar, 1978), escriptor, membre d'ERC regidor del primer ajuntament de la República amb l'alcalde Josep Abril, fou sotmès a un procés sumaríssim d'urgència, acusat principalment per la seva activitat política. Els informes de falange exposaven com agreujants la col·laboració en la premsa separatista posant d'exemple el setmanari *Mediterrània*, i els periòdics *Llibertat* i *Opinió*. Detingut el 10 de gener de 1940 a Mataró poc després fou posat en llibertat amb condició expressa de desterrament. El 1943 es va sobreseure la causa però sempre més residí a Malgrat de Mar.

Lluís Terricabres i Molera (Manlleu, 1918 - Mataró, 2000) afiliat a la CNT havia col·laborat amb el periòdic *Llibertat*. El juliol de 1939 es detingut per la Guàrdia Civil a Mataró. Sotmès a un sumaríssim d'urgència és considerat "rojo peligroso" i condemnat a 12 anys de presó (treballs forçats a l'Àfrica). Tornà a Mataró el 1945.

Joaquim Casas i Busquets (Blanes, 1911 - Mataró, 1993) escriptor, era membre de la Unió Socialista de Catalunya i de la UGT, fou regidor municipal. Sotmès a un consell de guerra sumaríssim el 1939, a banda de l'activitat política els agreujants foren haver col·laborat en *Combat* (Front Popular 1936) i *Llibertat* (del Centre Republicà Federal el 1930 i també del de 1936). Fou condemnat per rebel·lió a presó perpetua que se li comutà temps després.

Quant a les entitats, que tant actives havien estat durant la República, foren clausurades.

Ateneu Popular

Republicà, disposava de biblioteca, secció de teatre i d'altres.

Societat Iris

Disposava de biblioteca, secció de teatre i d'altres, per exemple d'excursionisme.

La Unió de Cooperatives

Disposava de biblioteca, secció de teatre, d'esport i d'altres.

Un temps després, algunes es van poder recuperar però dirigides per persones identificades amb el règim però de tarannà més tolerant.

La Moderna Fraternidad

Fou intervinguda fins el 1951. En el seu local s'instal·là la Sección Femenina de Falange

Unió Excursionista de Catalunya (UEC)

Es reorganitzà entre 1940 i 1941. Catalana, excursionisme, biblioteca, activitats culturals...

Agrupació Científic Excursionista

Catalanista, dins Centre Catòlic.

Són anys de desfilades i processons d'enaltiment al règim. A baix, full volant del 1943.

Círcol Catòlic d'Obrers

El 1937 part del seu local havia passat a la CNT, els franquistes els el confisquen i el cedeixen a Falange. Van Obligar a treure «Obrers» del nom. Finalment van recuperar el local després de pagar una suma important.

Amb tot però, el 1941 la Comissió d'investigació i Informació de la Falange, va exigir a totes les entitats que identificuessin els membres que eren de Falange i els que no.

1.2. La vida cultural

La vida cultural anirà doncs a remolc de la vida oficial i condicionada per la situació de misèria de la ciutat. Les festes desapareixen i en el seu lloc dominaran les processons religioses i les desfilades patriòtiques.

El 1939 es suspèn el Carnaval i amb la diada de Sant Jordi es produeix una apropiació/adaptació a la cultura castellana. Així, la Falange promourà la Fira del llibre però sota l'epígraf de Cervantes, no de Sant Jordi. El 1941 l'organitzarà Educación y descanso de la CNS (Central Nacional Sindicalista) amb l'absència absoluta de llibres en català i sense cap acte especial, i l'any següent, el 1942, l'intenta organitzar el Centre Catòlic però al final serà suspesa.

Entre 1939 i 1944 la vida cultural i social es centrarà en les recepcions, visites i commemoracions amb l'objectiu d'exaltació de Franco i enaltiment del nazisme. Per exemple amb motiu de la visita d'Heinrich Himmler a Barcelona el 1940, la Falange de Mataró hi participa enviant-hi una representació de nois i noies.

Quant al cinema es programaven dues pel·lícules, que primer havien de passar la censura, i el NODO (1943) essent preceptiu cantar el *Cara al sol* amb el braç enlaire. De cinemes hi havia el Monumental, el Gayarre, el Borràs, el Clavé, el Modern, el Foment i la Sala Cabanyes ocasionalment.

En l'àmbit musical, predominen els repertoris de sarsuela i el 1940 s'organitzarà el concert de Santa Lúcia. La banda de música tindrà un rol especial amb concerts de tipus més polític, amb repertoris de música popular espanyola i serà l'acompanyament indispensable en els actes religiosos i patriòtics i en les celebracions de la ciutat. Els concerts, de la banda o no, començaven amb l'himne carlí *Oriamendi* (allò de «Por dios la patria y el rey...») i acabaven amb el *Cara al sol* i l'himne d'Espanya

La cultura catalana queda reduïda al folklore, per exemple es permet la ballada de sardanes com a cosa excepcional i prohibint-ne algunes, però.

Des de 1943 el NODO, el noticiari propagandístic del règim, precedia les projeccions de cinema

Malgrat tot ben aviat començaran a reorganitzar-se unes mínimes xarxes d'activisme catalanista vinculades a sectors de l'església o a empresaris i sectors conservadors menys ultra-intransigents que, sota el seu aixopluc, no despertien recels. Sectors que, d'alguna manera, acabaran esdevenint certa dissidència dins del propi règim.

A partir de 1943 es comencen a organitzar visites a Montserrat el dia de la Mare de

Déu, aplegant-s'hi gent d'església catalanista.

El teatre d'aficionats va perdre la força i la intensitat que havia tingut. Els repertoris havien de ser aprovats per la Falange i només es permetrà representar obres en castellà i sarsueles. En l'intent de «normalització» de la vida quotidiana ben aviat es va permetre la reaparició de la companyia de teatre de Sala Cabanyes. Com explica Josep M. Clariana (2004: 28) «les Santes d'aquell mateix any 1939 s'estrenava *El Monje blanco*, d'Eduardo Marquina, a la qual seguiria una segona representació tres dies més tard. Passat l'estiu, la programació continuà amb *Madre Alegria*, *Canción de cuna*, *Un Caballero español* a càrrec de la companyia Vanegas Mariño i *Juan de Médicis*.». En els repertoris predominaran els autors adeptes al règim, els José M. Pemàn, Joaquín Calvo Sotelo o Juan Ignacio Luca de Tena, amb clara voluntat adoctrinadora.

Si bé les companyies de teatre professional tenien prohibida la representació d'obres en català, l'èxit de les representacions, l'entusiasme dels aficionats de Sala Cabanyes i l'aixopluc del Centre Catòlic van aconseguir que el Govern Civil autoritzés la representació dels *Pastorets* en català, *L'Estel de Natzaret*, el Nadal de 1939. Les condicions

foren ben restrictives⁴:

- S'havia de lliurar amb antelació un exemplar de l'obra al Govern Civil.
- No podia ser una representació pública, és a dir, havia de tenir caràcter privada i no es podia representar en locals d'espectacles (cinemes, teatres, sales de ball...) A més no podien ser funcions de pagament, no es podia cobrar entrada.
- Havia de tenir caràcter exclusivament religiós i familiar.

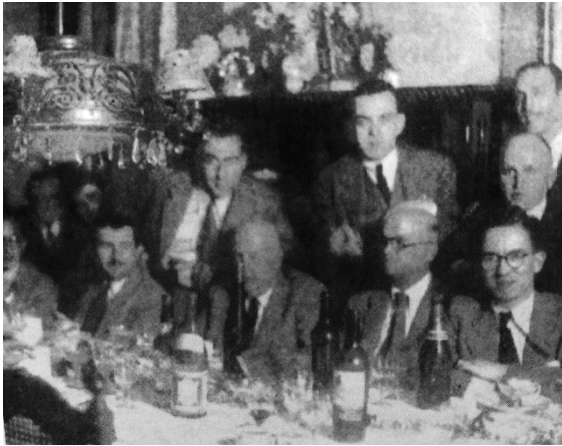
De fet, la intenció era clara: la reclusió del teatre amateur, també en castellà, a l'àmbit privat, tal com constata l'autorització per a representar *Los gavilanes* el 1940: «la prohibición de expender localidades y abrir taquilla pública» (Clariana 2004: 29).

Els Pastorets foren l'excepció, junt amb *La Passió*, de teatre en català d'aquest període.

Si aquests primers anys l'activitat i les inquietuds culturals en l'espai públic no podien anar més enllà de les celebracions oficials, l'àmbit privat i d'accés restringit seran una primera escletxa on es dipositarà la llavor de futur. Sovint serà sota l'aixopluc de persones conservadores ben vistes per les autoritats del règim, fins i tot de dins del règim. La biblioteca de la casa de l'empresari, regidor de l'ajuntament i cap d'Auxili Social, Joan Mas Conchello (Barcelona 1908 – Mataró 1990) fou l'escenari on s'aplegà un grup de joves, la colla dels dijous, amb inquietuds culturals que ben aviat foren protagonistes del moviment cultural de la ciutat. Fou coneguda com la tertúlia dels dijous que s'allargà entre 1943 i 1949 (Soldevila 2010: 91) malgrat la prohibició de les reunions

⁴ Vg. Clariana 2004.

Tertúlia a Can Mas amb l'assistència de J.M. de Sagarra el 1943

públiques o privades. No cal dir que les «inclinacions» catalanistes i intel·lectuals de Joan Mas foren motiu de preocupació i seguiment per part dels elements franquistes més ultra-intransigents.

En aquelles trobades hi van passar personatges rellevants, com Josep Maria de Sagarra (1943) o Josep Pla (1944/1945?). En la colla habitual hi formaven, entre altres, el llibreter Enric Tria, Lluís Terricabres, el poeta Josep Punsola, el barber Francesc Claramunt, el rapsode Josep Reniu, l'artista Manuel Cuyàs, o els músics Joan Tutó i Elisard Sala⁵.

Com a síntesi de l'impacte d'aquests primers anys, diríem que la ciutat es troba en situació d'estat de desorientació social i cultural. Hi ha un control ideològic de l'activitat, es paralitza tot, totes les activitats han de ser legalitzades prèviament per Falange i, més endavant, es requerirà el permís de l'autoritat i un policia o un

falangista assistirà a l'acte per verificar el compliment dels preceptes. A més, a la pràctica, han desaparegut els agents culturals ja sigui per què les persones han marxat a l'exili, estan sotmeses a processos sumaríssims o per la simple pressió de la por i la inseguretat imperant. I les entitats han estat intervingudes i no disposen de capacitat organitzativa ni marge per a l'activitat.

2. Cercant l'esclatxa (1945-1950)

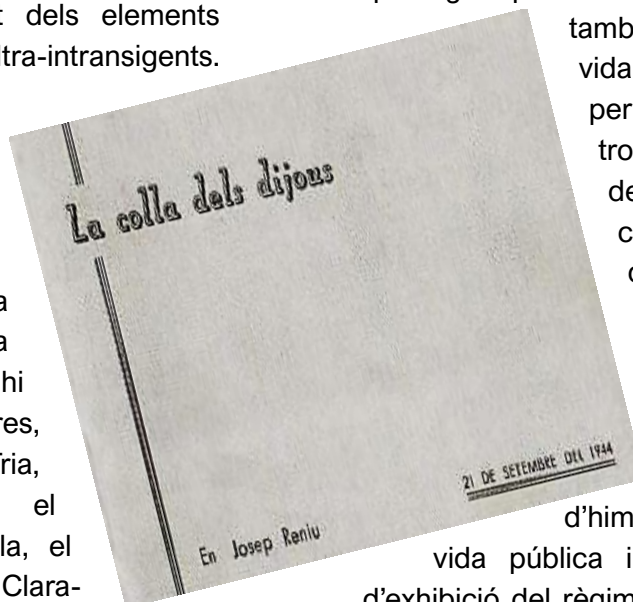
El canvi en el context internacional amb l'acabament de la Segona Guerra Mundial i l'inici de la Guerra Freda provocarà canvis en el règim que afluirà la repressió ni que sigui aparentment. I això es reflectirà

també en la cultura i la vida social. En aquest període començarem a trobar els primers intents de superar el marc cultural imposat per la dictadura.

Així, si bé la Falange afluixa el seu poder de control, seguirà essent un temps

d'himnes i uniformes en la vida pública i cultural amb actes d'exhibició del règim al carrer. A partir de 1948, per exemple, seguirà havent un control estricte i censura. Amb tot però, la força de la Falange comença a perdre efectivitat, cosa que dona una mica d'alè als cercles culturals (Colomer, 2013: 426-462).

La cultura catalana si bé es volia reduir al folklore, representava una petita esclatxa resistencialista. El 1946, l'entitat sardanista l'Anella d'Or, secció del Cercle Catòlic, va ser homenatjada i als actes va assistir-hi el

⁵ Vg. Soldevila 2010.

Governador Civil Bartolomé Barba (entre 1945-1947). Aquest personatge es caracteritzà per respectar les tradicions catalanes, per exemple va permetre la reaparició de l'Orfeó Català, però després de la celebració de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat de 1947 fou destituït .

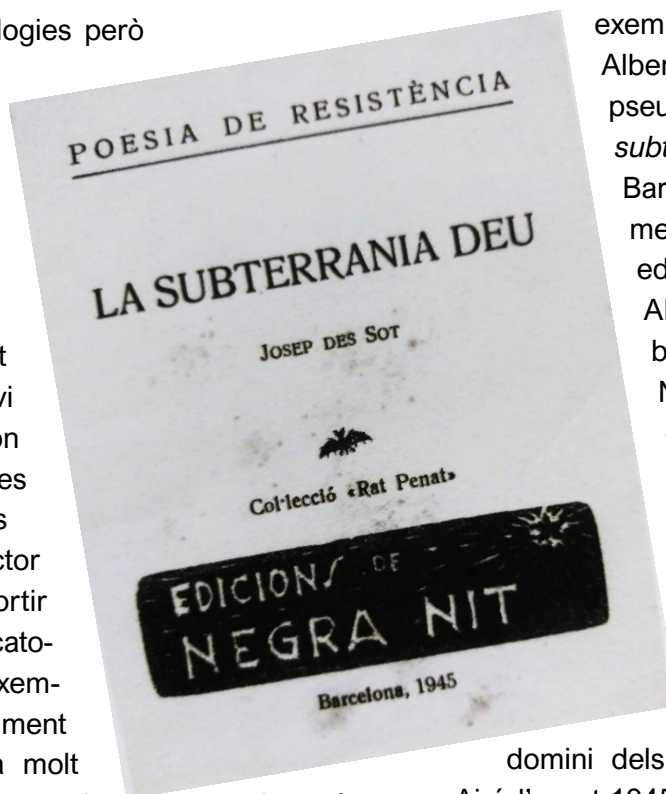

L'entronització de la Mare de Déu de Montserrat va ser un dels primers grans actes públics de reafirmació de catalanitat

L'entronització fou un acte públic de reafirmació de catalanitat que va mobilitzar iniciatives arreu. A Mataró es van fer exposicions, conferències i es va fer una llàntia votiva, que dissenyà M. Ribas, i s'hi van implicar nombroses entitats. Es va produir una confluència de sectors de diverses ideologies però

catòlics amb una visió progressista de la cultura catalana.

De fet, es produeix cert aire de canvi en el món catòlic i en les organitzacions d'aquest sector s'intentarà sortir del nacionalcatolicisme. Per exemple, el moviment escolta tindrà molt de protagonisme i adoptarà un caràcter cristià i catalanista. D'aquesta manera, es constituirà un nucli amb inquietuds religioses, socials i polítiques que qüestionarà el règim. I en general, les entitats seran més obertes, alhora que també sorgiran organitzacions excursionistes i culturals vinculades al moviment cooperatiu.

El mateix 1946 es va autoritzar la publicació de llibres en català, n'és un exemple el poemari d'Esteve Albert, que signà amb el pseudònim Josep des Sot, *La subterrània deu*, editat a Barcelona semiclandestinement el 1945 per una editorial fundada pel mateix Albert i Josep Benet de nom ben significatiu Edicions de Negra nit. Alhora el teatre català comença a retornar als escenaris.

2.1 La premsa⁶

El canvis també es deixen entreveure en el diari *Mataró*, això sí, en el marc de les lluites de domini dels dos grups en discòrdia. Així, l'agost 1945 el diari passa a dependre del Govern Civil, desapareix l'escut de Falange i es substitueix pel de Mataró. Hi ha certa despolitització del contingut i els temes ideològics cedeixen espai a les temàtiques locals. El canvi no va durar massa, amb prou feines nou mesos, fins el maig de 1946 quan passa a dependre,

⁶ Pel tema de la premsa segueixo Costa 2013.

Franco en la seva visita a Mataró el 1947

novament, de Falange. El director Joan Comas es cessat i substituït pel delegat comarcal sindical del Movimiento Antonio Marot Durich. Torna l'integrisme falangista, però no s'allarga més enllà de dos mesos.

Redacció del diari Mataró. A dalt: anys 30 J. Llavina, J. Segura i M. Trilla entre altres.

A baix: excursió de la redacció i col·laboradors a Riells del Montseny el 1948.

A partir de juliol d'aquell any el diari, malgrat ser dirigit pel mateix Antonio Marot, és menys ideològic, desapareix l'escut de Falange, i es dona relleu als

articles culturals, informatius i de política internacional. Publica algun poema en català de Josep Reniu, Josep Punsola, Verdaguer i Maragall.

Però les lluites pel domini, i també el desconcert en què el règim es trobava amb la conjuntura internacional, novament imposen l'integrisme falangista i, altre cop, els articles ideològics tindran el major pes. El setembre de 1946, com explica Costa (2013: 241) surt el darrer número.

Mataró es queda sense premsa durant gairebé un any i mig i serà el març de 1948 quan reapareixerà novament *Mataró*. Començarà així la darrera etapa que es caracteritzarà per una major o menor empremta falangista segons el moment però sempre dins del règim.

Inicialment serà dirigit per Joan Comas i Pujol i uns mesos després per August Ribas. Els redactors seran Joaquim Quadrada, Félix Castellà, Josep M. Soler, Lluís Casas, M. Vila Palomar, Jesús Segura, Jaume Castellví, José M. Casellas, Carlos Sabater, M. Roca Cuadrada. I entre els col·laboradors trobarem a Esteve Albert, Santiago Martínez, Pere Pascual (Pic), Josep Reniu, Joaquim Casas, Joaquim Llovet, Marià Ribas, Francesc Enrich Regàs, Miquel Brullet, Ramón Salas, Lluís Ferrer i Clariana, Antoni Comas, Josep Varela, Joan Rey, Pere Rigau, Paquita Noé, Juan Ametller, Jaime Marxuach o Josep M. Colomer⁷.

El component ideològic polític afluïxarà per deixar el protagonisme a l'empremta catòlica però la presència de temes locals serà força millor que en moments precedents. Sense dubte les aportacions

⁷ Vg. Costa 2013: 246.

dels col·laboradors hi contribueixen, especialment amb els números especials com ara el dedicat al centenari del tren i amb algun poema en català.

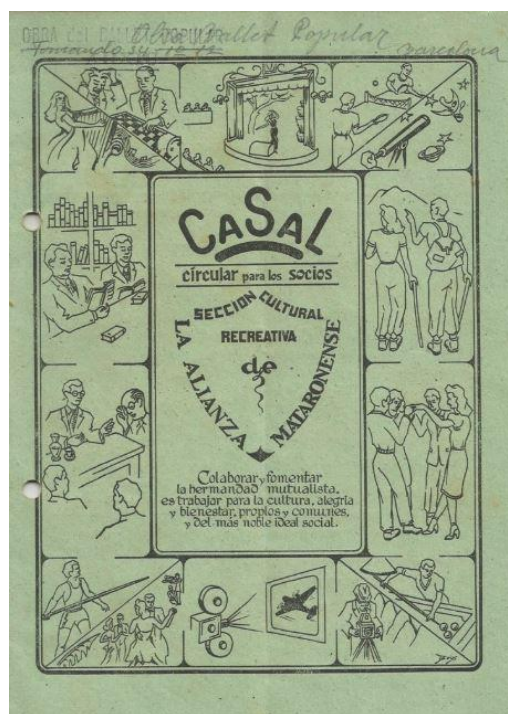

Capçalera del diari Mataró segons el moment. A dalt la de 1942 a baix la de 1948

Però la pressió dels elements falangistes sobre les autoritats aconseguí que el 1953 l'alcalde Albo lliurés novament el periòdic a la Falange essent-ne director partir de 1954 Lluís Soler Fonrodona. Es recupera novament l'escut falangista a la capçalera i el contingut ideològic, convertint-se gairebé en un pamflet.

Al marge de la premsa oficial, hi haurà cert moviment en el sí de les entitats que informaran de les seves activitats donant sortida així a les incipients inquietuds culturals que s'anaven desvetllant mercès a la nova conjuntura internacional.

Per exemple, a mitjans dels quaranta l'entitat sardanista L'anella d'or publicà el seu butlletí a multicopista escrit en català i castellà. O la Secció Cultural-Recreativa de la Alianza Mataronense, publica el butlletí *Casal*, també imprès amb multicopista i bilingüe. Informava del moviment cultural de l'entitat, força ric donades les circum-

Butlletí de la secció cultural de l'Alianza Mataronense

tàncies, a través de les seccions de teatre, fotografia, lírica, cultura, ball, folklòrica, billar i escacs. Feien conferències que ressenyen. Amb motiu de la mort de Josep Punsola, el 1949, Esteve Albert hi publica un article. Va desaparèixer el 1952.

Un altre butlletí és *Actividades*, del Grup de cultura de la Unió de Cooperadors. El primer número surt l'abril de 1949 i desapareixerà el 1951. Informava de les activitats dels diferents àmbits de l'entitat: corals, escacs, teatre, bàsquet, ping-pong, biblioteca, excursionisme i club radio-experimental. Publicuen alguns articles de la història del cooperativisme local i dedica un número especial a la mort de Punsola. Era en castellà.

El Cercle Catòlic publica *Guión* entre 1941 i 1948, «com a butlletí informatiu detalla tot el que es produeix al sí de l'entitat. I l'estructura es divideix en els diferents apartats en que es centrava l'activitat pròpia: fi religiós, acció catòlica, fi

educatiu, etc. Parla de les seccions de socis formades dins l'entitat: l'Acadèmia Balmes, Joventut d'Acció Catòlica, L'Anella d'Or, l'Agrupació Científico-Excursionista, i ressenyen les activitats, actes, celebracions, etc» (Costa 2013: 235-236).

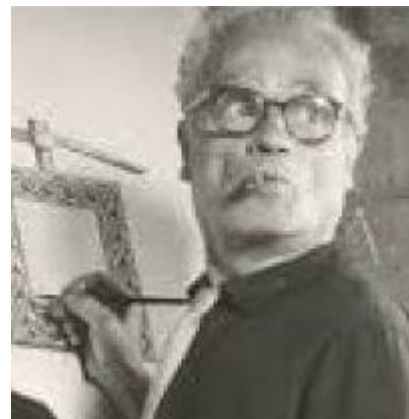
Però la publicació de major gruix intel·lectual és la revista *Museu*, editada per la secció d'història i arqueologia del Museu de Mataró el 1948. Dirigida per Marià Ribas tenia com a col·laboradors als membres de la secció: l'Esteve Albert, Jordi Arenas, Lluís Ferrer i Clariana, Jaume Lladó, Santiago Martínez i Joaquim Llovet, i del seu entorn, com ara Agustí Duran i Sampere o Enric Torra. Era imprès amb multicopista i exclusivament en català. El darrer número va sortir el febrer de 1950 ja que la revista fou suspesa per ordre governativa.

2.2 Les entitats

En el camp de la història i el patrimoni el 1946 Lluís Ferrer i Clariana fundà el Museu Històric Arxiprestal de Santa Maria, l'actual MASMM. Havia fundat també l'obra

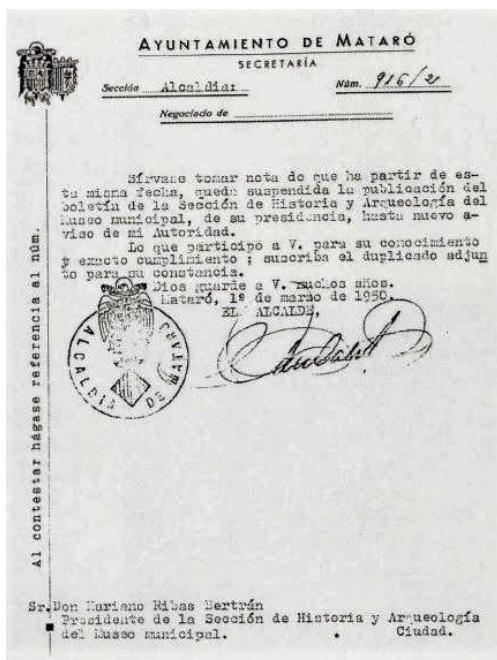
Lluís Ferrer i Clariana, Rafael Estrany i Ros i Marià Ribas i bertran

de Sant Francesc que acabada la guerra es dedicà a la restauració d'ermites del Maresme.

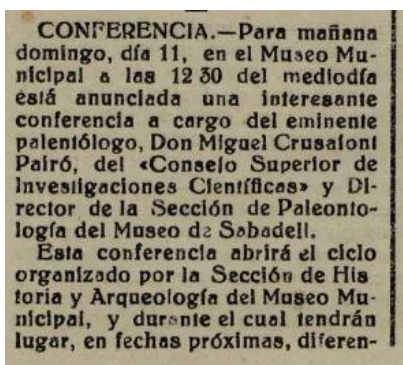
El 1942 es va inaugurar el Museu Municipal de Mataró dirigit per Rafael Estrany i Ros. Existia també (al carrer Sant Francesc) l'entitat Amigos del Arte y la Arqueologia dedicada a la recerca històrica i arqueològica amb Marià Ribas.

Explica Jaume Lladó (2017: 96), que en una reunió a casa d'Esteve Albert es va plantejar la creació d'una secció d'història i arqueologia en el Museu Municipal amb la intenció d'aplegar-hi tothom que treballava en aquest àmbit. Noms com els de Marià Ribas, Jesús Illa, Lluís Ferrer Clariana, Santi Martínez, Esteve Albert, Jaume Lladó i més endavant Joaquim Llovet, Jordi Arenas, Quim Montserrat i Joan Ribas en formaran part. Marià Ribas serà també Comissari d'Excavacions Arqueològiques a

Comunicació de la suspensió de la revista Museu adreçada a Marià Ribas. (Extreta de:

Mataró. Entre gener i febrer de 1948 funden la revista *Museu*.

Retall del diari Mataró

La secció va ser molt activa. A banda de les activitats pròpies vinculades a l'arqueologia, va organitzar conferències que portaren a la ciutat figures de prestigi com ara Antoni Griera, Serra Ràfols, Miquel Crusafont i fou molt especial la clausura anual de la Societat d'Estudis Històrics Arqueològics de l'IEC a Mataró el 1949, amb la participació d'intel·lectuals referents com Ramon Aramon, Ferran Soldevila o Puig i Cadafalch que n'era el president.

El 1945, es celebrà l'Homenatge a Verdaguer organitzat per secció d'història del Museu, amb la intervenció dels rapsodes Josep Renu i Àngels Sirera i una conferència del pare Joan Roig.

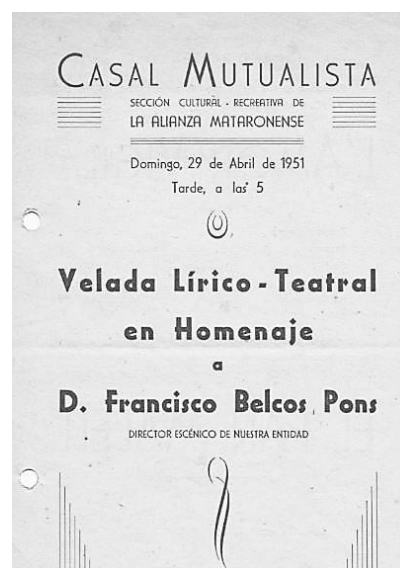
Com hem dit, una de les principals aportacions del col·lectiu va ser la revista *Museu*, excepcionalment tolerada bo i ser escrita en català

Evidentment, el gruix cultural de la publicació i la seva expressió en català era massa incòmode per a les autoritats i el 1950, un agent de la brigada polític social de Barcelona es desplaça fins a Mataró. Inicialment criden a declarar a Jaume Lladó i l'interroguen sobre el perquè és en català i registren casa seva.

El març l'alcalde Antoni Cabot va adreçar un ofici a Marià Ribas com a president de la secció comunicant-li que «queda suspendida la publicacion del boletin de la Sección de Historia y Arqueologia de su presidencia hasta nuevo aviso de mi autoridad.» (Lladó 2017: 99).

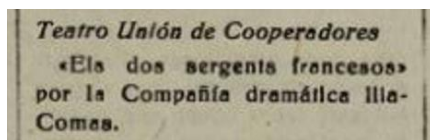
A través de Santi Estrany, director del museu, se'ls va dir que podrien continuar amb la revista i la secció si la feien en castellà. Van negar-s'hi.

Havien trobat l'excusa per desfer-se de la incomoditat que generava un grupuscle amb tant activisme cultural. La Secció va desaparèixer. El grup continuà les activitats però entorn de Marià Ribas i la comissaria.

Una altra entitat que aquests anys tindrà cert protagonisme serà la Secció Cultural del Casal Mutualista de la Alianza Mataronense que s'inaugurà el març de 1947 ocupant els locals de l'antiga Societat Iris. El 1951 es va fusionar amb la Unió de Cooperatives. Tenia secció de teatre, cant coral, esports, sardanistes, excursionisme sala d'exposicions i biblioteca. El 1951 la secció d'art i literatura va convidar a Clementina Arderiu a participar en una sessió amb lectures de composicions seves.

També la Unió de Cooperatives tindrà una activitat cultural destacada. Organitzarà conferències⁸, recitals poètics, balls, concerts, sarsueles i serà molt activa en teatre. Per exemple, el juliol de 1948 organitza la Diada Cooperativista amb un homenatge a antics cooperadors, un concert amb el cor Germanor i un recital poètic. També es representarà *La planxadora* de Jacint Capella, que serà una de les primeres obres en català fora de Sala Cabañes, i es conclou la celebració amb un ball al Tívoli. Les activitats de la Unió de Cooperadors tindran molta participació i implicaran molta gent més enllà de l'entitat. (Colomer, 2013: 438).

Retall de la cartellera del diari
Mataró el 1950

El grup de teatre el formaven aficionats de Mataró i de fora i el grup, conegut com Illa-Comas, tenia com actrius principals a Eulàlia Illa i Francesca Ribas que provenien del teatre de l'antiga societat Iris i de l'Ateneu Obrer que havien estat clausurades després de la guerra. El 1951, per exemple representen *Juventut*, d'Ignasi Iglésias, *Els porucs* de Ramon Franquesa Comas o *La Mariona té un secret* de Salvador Bonavia.

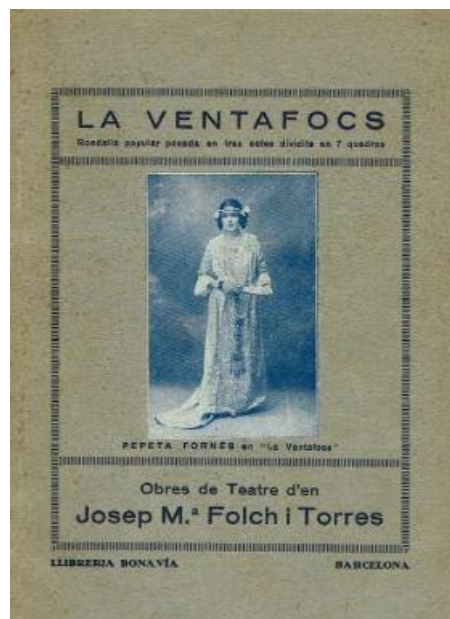
El febrer de 1949, amb motiu de la mort del poeta i dramaturg Tomàs Ribas i Julià (1894-1949), la Unió de Cooperativistes

⁸ *Mataró*: el 1951, la secció excursionista La Waikirla de la Unió Cooperatives organitza una conferència d'Esteve Albert titulada «Las leyendas de las montañas del Maresme» amb l'exposició d'il·lustracions del dibuixant Pere Pagès.

organitza un homenatge i es representa l'obra més coneguda: *La puntaire de la Costa* (Maicas 2005: 17) i el 1951 *L'esperver*. Aquell mateix any, es celebren els primers Jocs Florals Marítics en els seu local.

A principi dels anys cinquanta la secció de teatre segueix molt activa, la dirigeix Pere March i té un repertori en català. Així, representen el drama *El pati blau*, de Santiago Rusiñol, la peça còmica de Frederic Soler *Cura de moro* i el sàinet *Un milionari del Putxet* de Gaston A. Mantue.

Però el primer signe d'obrir-se esclatxa per al teatre en català vingué de la mà de Sala Cabanyes. Si bé entre 1939 i 1944, a excepció dels Pastorets, no hi haurà cap representació en català, per Tot sants de 1945 en el marc d'un recital de cançons de la secció coral, com a sorpresa i sense anunciar-ho es representa *L'hereu Pruna* d'Agustí Morer. En endavant, amb més o menys intensitat seguiran representant obres en català, amb un repertori d'obres populars d'abans de la Guerra, d'Àngel Guimerà, Josep M. Folch i Torres, Ignasi Iglésias, Santiago Rusiñol, Frederic Soler o l'incombustible *La teta gallinaire* de Francesc Camprodon.

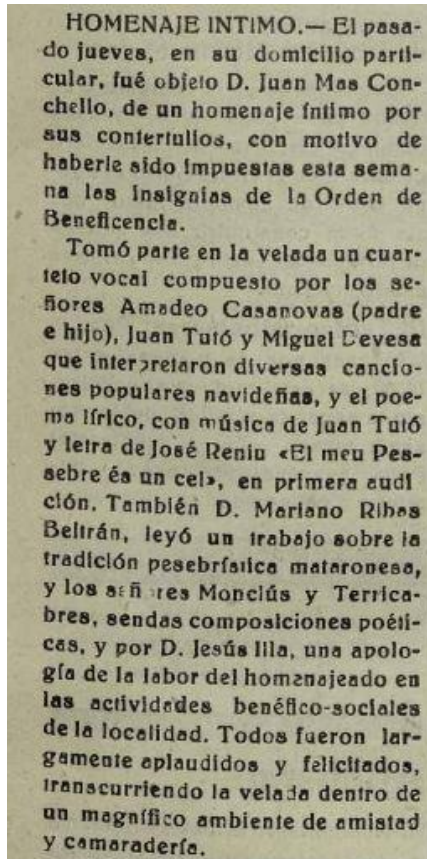

El teatre serà doncs una de les grans esclatxes que permetran la resistència cultural, malgrat uns repertoris ben allunyats de la renovació teatral que s'estava començant a plantejar a Barcelona, més acord als nous temps. Un cas concret el veiem amb motiu de la mort de Josep M. Folch i Torres (desembre 1950). L'any següent, el mes de març, hi haurà un desplegament d'iniciatives poc freqüent: conferències, seguiment i un ampli article al·lusiu en el diari *Mataró*⁹ i, evidentment, representacions teatrals tan a Sala Cabanyes, *D'aquesta aigua no en beuré*, com en la Unió de Cooperadors, que organitza un gran homenatge acompanyant la representació d'*Una noia per casar* amb la glossa del dramaturg a càrrec d'Esteve Albert, un recital de textos de Folch a càrrec de Josep Reniu i amb l'assistència de la família, representada per Antoni Folch i Camarasa.

2.3 Iniciatives particulars: les tertúlies

Ja hem parlat de les tertúlies del dijous a Can Mas a la primera meitat dels quaranta, que seguirien encara fins al 1949 i també hem comentat la descoberta de la muntanya com a espai de llibertat. D'aquests dos fets en sorgiran iniciatives que donaran alè a la cultura de resistència. És el cas de la colla Pic i Pala, impulsada

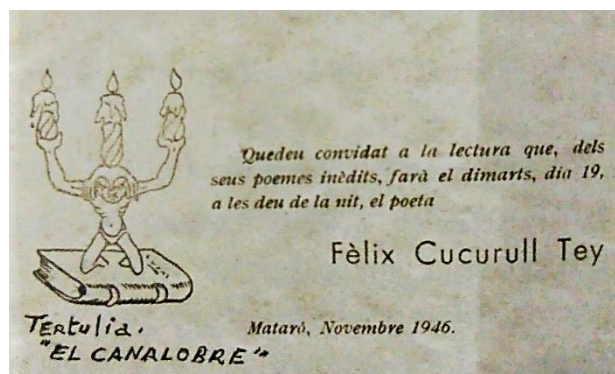
⁹ *Mataró* el gener 1951 un ampli article sobre Folch: «Un gran amigo de los niños» signat per H. Cirne.

Crònica d'una sessió d'homenatge a Joan Mas Conchello (Mataró 20 de gener de 1951)

per Josep Punsola que incorporà alguns dels participants de les tertúlies de Can Mas, que no eren estrictament excursionistes però que acabarien integrant-se a la UEC (Soldevila 2010). Hi trobem, entre altres, al mateix Joan Mas, a Josep Reniu, Enric Fité, Lluís Terricabres, Jesús Illa o Manuel Cuyàs. Van organitzar excursions, activitats i entre els seus membres s'hi gestaria l'afició cinematogràfica de la mà d'Enric Fité.

De la relació de Punsola i Reniu en sorgiria un nou cenacle a la barberia del músic Joan Tutó, que fou coneguda com la tertúlia del Canelobre. El 1946, per exemple hi participà com a convidat el poeta i escriptor Fèlix Cucurull. Entre els membres hi trobem els habituals Reniu,

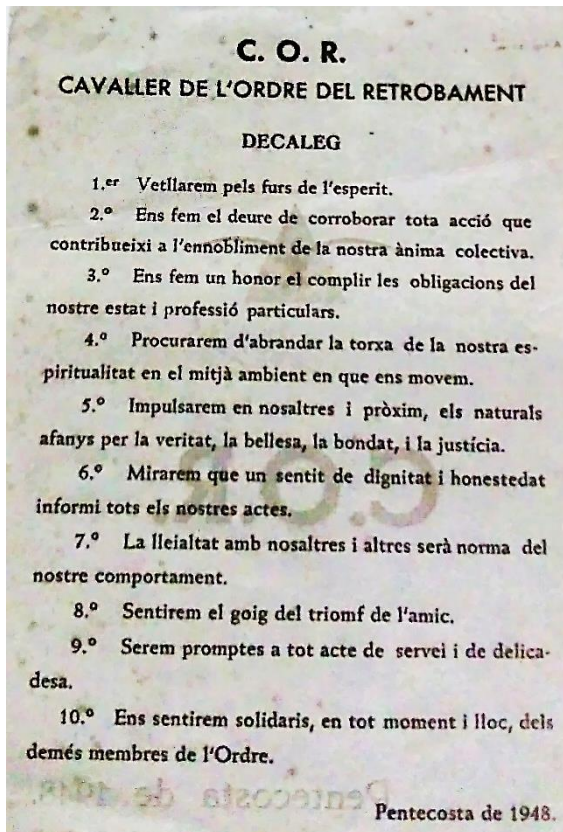

Invitació a la tertúlia del Canelobre (Extret de Reniu (1998)).

Amadeu Casanova o Josep Moyà, per dir-ne alguns. I entre els convidats de fora de la ciutat hi trobem a Joan Triadú, per exemple. És a dir, s'anava obrint l'esclatxa amb noves incorporacions.

La muntanya com a espai d'evasió fou

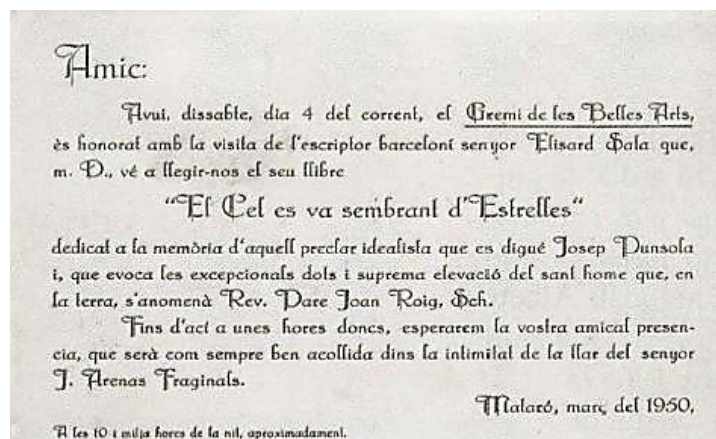

Decàleg del COR (Extret de Reniu 1998).

l'aposta d'un interessantíssim grupuscle que superà l'àmbit estrictament local mataroní. El COR, que eren les sigles de Cavallers de l'Ordre del Retrobament, sembla que s'hauria fundat el 1948 a Santa Fe del Montseny, si més no és en aquesta data que es redacta el decàleg que definirà l'organització. El seu impulsor fou el pare Joan Roig. Feien sortides pel Maresme però molt sovint a Riells amb Mossèn Pere Ribot. Hi participen Joan Triadú, Josep M. de Casacuberta, Marià Manent, Francesc Maspons i Anglasell o mossèn. Ramon Garriga (Lladó 2017). Un dels punts de trobada era la parròquia de la Verneda a Barcelona. El seu motor a l'hora d'implicar-hi persones d'arreu fou sense dubte Esteve Albert d'una banda i Punsola en l'organització d'activitats. Entre els seus membres hi ha els habituals dels

cenacles mataronins, Reniu, Tutó, els germans Arenas, Jaume Lladó, Marià Ribas, o Jesús Illa. Malgrat que el seu impulsor, el pare Roig, va morir el 1950 la seva activitat va allargar-se ben entrada la dècada dels cinquanta.

Entre 1947 i 1950 es va constituir un altre cenacle, el Gremi de Belles Arts, que es reunia a casa de Marià Ribas o a casa de Josep Arenas al carrer d'Argentona. Era una tertúlia artística que aplegava músics com Joan Tutó, Elisard Sala, Enric Torra, artistes com els germans Arenas i poetes com Punsola o Reniu, Albert... Es feien concerts, lectures poètiques, s'exposaven obres i es feien tertúlies de contingut artístic. També a casa de Marià Ribas cada any es feien uns Jocs Florals (Soldevila 2010: 99). L'activitat de major relleu fou en motiu de la mort de Punsola el 1949.

Invitació a la tertúlia del Gremi de Belles Arts (Extret de Reniu 1998).

Però la tertúlia de major recorregut fou la del Racó, que va néixer el 1949 suggerida per Punsola, poc abans de la seva mort. El principal impulsor fou Lluís Terricabres que comptà amb Antoni Comas per a la implicació de conferenciants de renom i l'aixopluc de Joaquim Casas que, com a responsable de cultura de la mutualitat l'Aliança, donava cobertura i obria portes

superant la censura i les limitacions del règim. I cal considerar que en aquells moments el general José Salas Paniello era el president de l'Aliança.

Força més endavant, el 1957, sorgiria una nova iniciativa, la tertúlia El Candil en la seu de Falange, com a clar contrapunt a la volada del Racó.

Homenatge a Enric Fité. Asseguts Reniu, Punsola, Fité, Terri i Cuyàs

Pel que fa a les arts plàstiques, des de 1945 s'organitza l'Exposició Col·lectiva Sant Lluç d'artistes locals amb un rol important en la difusió dels artistes de la ciutat com ara Manuel Cusachs i amb exposicions de Jordi Puiggalí o Santiago Estrany, per exemple, que es feien al Museu.

Quant al cinema, entre 1945 i 1950 es crea un grup de Cine Fòrum que projectarà pel·lícules de cinema italià i de fora del circuit comercial, era el Cine Club Mataró, al Clavé. Però no va poder materialitzar cap fòrum com a tal. Hi formaven Josep Fradera, Marçal Trilla, Lluís Comeron o Lluís Terricabres entre d'altres. Més endavant sorgiria Film Ideal Club.

I en aquest àmbit, lògicament, hem d'esmentar els èxits internacionals d'Enric

Fité, amb Punsola, Reniu i Terri i el de Joan Pruna també premiat en diverses ocasions.

Finalment, comentar que les pàgines del diari *Mataró*, fins el 1953 que recupera el pes falangista, serà una escletxa, petita, però escletxa cultural al cap i a la fi. Com a exemple: de tant en tant es publica algun article de gruix cultural i en alguns números especials, com el del centenari del ferrocarril o el de la Fira¹⁰, interessants articles sobre art a càrrec de Santiago Martínez (Spectans) o de Joaquim Casas (Arco) sobre música, de Marià Ribas sobre la forja i Lluís Ferrer i Clariana sobre el convent de les Caputxines. O sobre teatre a càrrec de Josep Reniu que escriu crítiques teatrals sense pels a la llengua, contundents i reeixides¹¹.

Els anys cinquanta però ja entrem en una altra conjuntura. El règim s'ha assentat gràcies al context internacional que veiem reflectit perfectament al diari *Mataró*, que molt sovint incorporarà notícies sobre els EEUU, fins i tot amb secció pròpia en alguns números. Això no vol dir que les coses siguin radicalment diferents, el control, la censura i la repressió seran plenament vigents i sovint l'amenaça i la pressió del règim i l'asfíxia per a l'acció cultural i intel·lectual, farà que persones que durant la dècada havien estat motor de la resistència cultural decideixin autoexiliar-se. És el cas d'Esteve Albert el 1956 i de Jaume Lladó poc després. Desplaçaran el seu activisme cultural i

¹⁰ *Mataró* 13 maig 1951.

¹¹ *Mataró*, 10 abril 1951, article de Reniu sobre la representació de *Bala perduda* al Clavé per la companyia del Romea.

polític a Andorra i a Perpinyà respectivament i emprendre un rol diferent en la seva resistència antifranquista. A més, alguns dels principals protagonistes traspassaran, Punsola o el pare Roig, Tutó marxarà a Hondures i, al mateix temps, s'obrirà pas a una nova generació que abeurant-se en la precedent eixamplaran l'esclètxa, com el mateix Antoni Comas, el

Anunci del diari Mataró.

primer catedràtic de llengua i literatura catalana de la Universitat de Barcelona el 1965.

3. Com a resum

Després del primer embat del franquisme de la immediata postguerra, s'hagué de seguir resistint la pressió i el control de falange i de l'església. La por i la repressió no feien possible l'obertura cultural. Malgrat tot, es lluità per la normalització del català i en les persones que assumiren el rol d'activistes culturals, sovint procedents d'Unió Democràtica, d'Esquerra Republicana, del Front Nacional, del PSUC o de sectors socialistes, així com en l'associacionisme, hi hagué la llavor de l'antifranquisme posterior.

La famosa abraçada de Franco i Eisenhower el 1959.

En una ocasió, Esteve Albert li digué a Jaume Lladó que «...per damunt de tot sacrificuem fins el nostre amor propi, cal fer Catalunya i prou. Ens rosegarem els punys i ens mossegarem la llengua tantes vegades com calgui. Aguantar-ho tot i anar fent forat i madurar l'esplet a tot arreu...»¹² L'esclètxa que s'acabà obrint del tot.

I m'agradaria acabar amb un fragment d'un poema de Josep Punsola que explica perfectament el sentit d'aquests anys. Són uns versos escrits el 1940¹³ referits a la pau imposada pel vencedor com una primavera enlluernadora.

Voldria molta llum, però que ens fes veure.
Voldria moltes flors, però flors de dol.
No voldria que lo bell ens fes distreure.
Voldria en el voler, no ésser-hi sol.

Voldria austeritat, i no alegria.
Un xic trist tothom, però ben serè;
apurant amb odi l'amargor de cada dia,
i quan l'hora sigui, castigar; perquè?,
tanta llum, tantes flors, tantes cançons,
i no es com totes aquesta Primavera:
La terra nostra te reixes i presons,
i molta gent que sofreix, al seu darrera.

I no és humà, ni és nostre anar sentint,
amb joia, nostra sang dins de les venes,
quan tanta sang germana es va morint
escortada de martiris i cadenes.

Ja arribarà la nostra hora, la de viure,
la de càntics i músiques triomfals...
Ara, a fer, de terra nostra, terra lliure!
A conquerir les Primaveres Immortals!

¹² Carta d'Esteve Albert a Jaume Lladó del 1959, transcrita a Lladó 2017.

¹³ Punsola (2013): 99-100.

Bibliografia

CLARIANA I COLL, Josep Maria (2004). «Teatre a la Sala Cabañes. De la postguerra als actes del cinquantenari (1939-1966)». *Fulls* [núm. 80 , p. 26-40]. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró.

COLOMER I ROVIRA, Margarida (2013). *La postguerra a Mataró 1939-1952*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

COSTA I OLLER, Francesc (2013 [1982]). *La premsa a Mataró 1820-1930*. [Premi Iluro 1981, 2a edició actualitzada]. Mataró: Caixa Laietana. [data de consulta: 19 de desembre de 2019]

https://www.academia.edu/24214933/La_Premisa_a_Matar%C3%B3_1820-2013

GIMENEZ, Joan (2019). *Mataró 1936-1945. De la revolució a la repressió*. [2 volums, Premi Iluro 2018] Mataró: Fundació Iluro.

LLADÓ I FONT, Jaume (2017). *Dues viles i una ciutat. Tot fent memòria*. Mataró: Centre d'Estudis d'Arqueologia i Història de Mataró.

MAICAS, Carles (2005). «Un any de la història del teatre a Mataró», *Fulls*, Núm. 82. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria.

PUNSOLA I VALLESPÍ, Josep (2013). *Calidoscopi. No fa tanta por la mort*. Mataró: Airda.

Qui sou vos que no us conec? (2017). Mataró: Sala Cabanyes

RENIU I CALVET, Josep (1998). *Esteve Albert i Corp: esbòs biogràfic*. Edició a cura de Josep Puig-Pla. Dosrius: Ajuntament de Dosrius.

SODY DE RIVAS, Àngel (2006). *Francesc Rossetti (Mataró 1892-Malgrat 1978). Retrat d'una època*. Malgrat de Mar: